

BORHI LÁSZLÓ

AZ AMERIKAI DIPLOMÁCIA ÉS A SZOVJET POLITIKAI-GAZDASÁGI TÉRNYERÉS MAGYARORSZÁGON

A második világháború után az Egyesült Államok új alapokra akarta helyezni a nemzetközi kapcsolatokat. Olyan nemzetközi rendet akart, amely hosszú időre kizárja a háború lehetőségét. Az új rend résztvevőinek el kellett fogadniuk a szabad kereskedelem elveit, hogy biztosítani lehessen a háború által lerombolt országok gyors talpraállítását. Emellett — a liberális elképzelés szerint — a szabad kereskedelem magával hozza a nemzetközi rendszer harmóniáját, tehát elkerülhetővé teszi a háborút. Ennek az új nemzetközi rendszernek részesei lettek volna a szövetségesek által legyőzött országok és a Szovjetunió is. Az amerikai politika ezen a ponton került szembe a szovjet érdekekkel. Hiába ismerte el Washington Moszkva biztonsági igényeit Kelet-Európában, Sztálin nem érte be ennyivel: a szovjet vezető saját gazdasági-politikai elképzeléseit akarta érvényesíteni ebben a térségben. Ebbe pedig nem illett bele sem a nyugati típusú demokrácia megvalósítása, sem pedig a régió gazdasági nyitottsága.

Az amerikai külpolitika egészen 1947-ig kereste a konszenzus lehetőségét a Szovjetunióval. Hozzá kell azonban tenni, hogy az 1945 áprilisában, Roosevelt halála után hatalomra került Truman elnök részben előítéletei, részben tanácsadónak javaslatai, de elsősorban a Szovjetunió terjeszkedő politikája miatt mindvégig a kemény kéz politikáját alkalmazta a Szovjetunióval szemben. Az elnök 1946-ban úgy nyilatkozott országa gazdasági külpolitikájáról, hogy annak célja elmozdítani Amerika gazdasági érdekeit, helyreállítani a világpiacot és „hozzájárulni a világbéke és a világ biztonságának megvalósításához”.¹ Az volt az amerikai elnök elképzelése, hogy az új rend érdekében meg kell valósítani Európa gazdasági integrációját. Ennek érdekében egyesíteni akarta Európa „éléstárát” és a kontinens „ipari központját”, tehát Kelet-Európát és Nyugat-Európát. Emellett az amerikai vezetés biztosítani akarta az Egyesült Államok gazdasági érdekeltségeinek *fenntartását* is (de nem a terjeszkedését).²

Magyarország amerikai szemmel

1944. végén még úgy tűnt az amerikaiaknak, hogy Magyarország esetében ezt a célt el lehet érni. Az *Office of Strategic Services* 1944 októberében átfogó elemzést készített, mely szerint „a Szovjetunióknak csak közvetett érdekei vannak Magyarországon”, egyedül azt akarja elér-

1 Idézi *Geir Lundestad*: *The American Non-Policy towards Eastern Europe 1943–1947*. Tromsø-Oslo-Bergen, é. n. 80.

2 I. m. 61–62. és *Foreign Relations of the United States* (a továbbiakban: FRUS) 1945. IV. 839. A külügyi államtitkár (Grew) a magyarországi ügyvivőnek, 1945. július 23.

ni, hogy Németországot kizárják onnan. Bár Washingtonnak sincsenek közvetlen céljai, „nem szolgálja érdekeit, hogy Magyarország függővé váljon Moszkvától annak eredményeként, hogy túlméretezett jóvátételi követeléseket támasztanak vele szemben”.³ Az amerikai vezetés a kis tengelyhatalmak közül Magyarországot akarta a legszorosabban a Nyugathoz kapcsolni. Elő akarta segíteni politikai-társadalmi átalakulását és ezért el akarta távolítani „a Duna mendencét fenyegető ... reakciós kisebbség hatalmát”, támogatta a földreformot. Lehetőséget látott az amerikai olajérdekeltség fejlesztésére is.

1945 szeptemberében derülátó volt a budapesti amerikai misszió, szerintük megakadályozható az ország „végső és teljes szovjetizálása”, bár utaltak arra is: megváltozhat a kedvező helyzet, ha az Egyesült Államok elfogadja a magyar békeszerződésre vonatkozó szovjet elképzeléseket.⁴ Washington azonban nem akart közvetlenül beavatkozni a magyar belpolitikába, így pl. elutasította a kiszagdapárt kérését, hogy pénzügyi támogatást nyújtson a soron következő választások megnyerésére.⁵

1945 őszén sor került Magyarország diplomáciai elismerésére. A novemberi választás az amerikai derülátást látszott igazolni, hiszen a Szovjetunió nem avatkozott be a lebonyolításba és a kiszagdapárt döntő fölénnyel nyerte meg azt. Ám a látszat csalt, a helyzet mégsem volt különösebben biztató. A *State Department* év végi elemzése úgy értékelte, hogy Moszkva „be akarja kapcsolni Magyarországot a szovjet biztonsági zónába” és ezt úgy érheti el, hogy döntő befolyást szerez politikai és gazdasági ügyeibe. Ennek eszköze az lesz, hogy „megtisztítja” a magyar politikai életet a szovjetellenes erőktől, de főleg „felhasználja [az 1945 augusztusában született] együttműködési és gazdasági szerződéseket arra, hogy uralkodó szerepet biztosítson magának a magyar gazdasági életben”.⁶

A Szovjetunió gazdasági térnyerése. A jóvátétel

A szovjet gazdasági térnyerés belső feltételei rövid idő alatt megvalósultak. Központi elosztás alá vonták a nyersanyagokat, az üzemanyagot és a félgyártmányokat. 1945 végére a kormányzat rendeletei „elméletileg az egész magyar gazdaság kisajátítását lehetővé tették volna” — írja egy gazdaságtörténeti munka.⁷ A kommunista párt javaslatára, Vas Zoltán vezetésével felállították a Gazdasági Főtanácsot. Nagy Ferenc így írt erről emlékirataiban: ez volt az a kormányzati szerv, „amelyik állam lett az államban s amelyikhez később oly sok panasz és átok fűződött. Ezzel a szervezettel gyakorolták aztán a kommunisták visszaszoríthatatlan befolyásukat...”⁸ Rendeletet-kibocsátási jogával az MKP gazdaságpolitikáját érvényesítette, kulcsszerepet kapott a gazdasági élet irányításában, központi irányítás alá került a külkereskedelem is.⁹

3 Office of Strategic Services Research and Analysis Branch, (2417. sz. mikrofilm), 1944. október 23.

4 FRUS 1945. IV. 869-873. A magyarországi amerikai misszió titkárának (Squires) memorenduma a külügyminiszternek, 1945. szeptember 15.

5 FRUS 1945. IV. 852-853. A budapesti amerikai ügyvivő (Schoenfeld) a külügyminiszternek, 1945. augusztus 21.

6 Department of State Interim Research and Intelligence Service 3467. sz. mikrofilm, 1945. december 31.

7 *Pető Iván-Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1980.* Bp. 1985. I. 52-53.; *Ránki György: A népgazdaság szocialista átszervezése és az öthónapos terv. Párttörténeti Közlemények, 1967. Különnyomat.*

8 *Nagy Ferenc: Küzdelem a Vasfüggöny mögött.* Bp. 1990. I. 221.

9 *Pető I.-Szakács S.: i. m. 64-65.*

Döntő szerepet játszott a szovjet gazdasági térnyerésben a jóvátétel. Ez rendkívüli terhet jelentett Magyarországnak, hiszen óriási volt a háborús veszteség: a mezőgazdaságban 3,7 milliárd, a gyáripárban és a közlekedésben 2-2 milliárd, 1938-as pengőben számított kár keletkezett. Az I. világháborút követő jóvátételi intézkedések tapasztalatai alapján az volt az amerikai vélemény, hogy a jóvátételre kötelezett országok csak gazdaságaik teljesítő-képességének függvényében fizessenek. Moszkva viszont ragaszkodott a számszerű összeghez, amelyet végül 300 millió dollárban állapítottak meg. Ebből 200 millió járt a Szovjetuniónak. Ezt az összeget az amerikai szakértők is elfogadhatónak tartották, bár nem számoltak a magyar gazdaság renkvül leromlott állapotával.

Harriman moszkvai amerikai követ előrelátóan jegyezte meg: „A magyar gazdaság annak a kezébe került, aki a jóvátételi szállításokat ellenőrzi.” Nem véletlenül nehezményezte a követ, hogy az angolszászok nem szólhatnak bele a jóvátételi kérdés rendezésébe,¹⁰ hiszen a Szovjetunió jogos igényein túlmenően a jóvátételt a gazdasági térnyerésre használta föl. Kárász Artúr, a Magyar Nemzeti Bank egykori elnöke úgy emlékezett vissza, hogy a szovjetek indirekt eszközökkel, a gazdaság átformálásával akarták az országot meghódítani.¹¹ Schoenfeld budapesti amerikai követ 1946-ban már úgy vélekedett, hogy „az egykor gazdaságilag független Magyarország alig több mint egy év alatt a Szovjetunió gazdasági gyarmata lett...”¹² A magyar iparnak több mint a fele, a nehéziparnak szinte az egésze jóvátételi szállításokat teljesített. Ez 1948-ig a költségvetés több mint 30%-át tette ki,¹³ de a gazdaság talpraállása szempontjából kulcsfontosságú kezdeti időszakban még ennél is magasabb volt: 1945-ben 50–60%, 1946-ban 40%.¹⁴

A jóvátételt az 1938-as világgiazi áraknak megfelelően rögzítették, ami már önmagában is tetemesen megemelte a költségeket. Ráadásul a jóvátételi áruk értékét a szovjetek önkényesen állapították meg, tehát az ország terhei az eredetileg megszabott összeg 2–3 szorosát,¹⁵ egyes becslések szerint az 1 milliárd dollárt is elérhették.¹⁶

Berend T. Iván szerint a jóvátételi szállítások az időszak nemzeti jövedelmének 17%-át emésztették fel.¹⁷ Berend 10:21-es pengő-dollár árfolyammal számolt, és figyelembe vette azt is, hogy a szovjetek elengedték a késedelmes szállításért fizetendő pónálét, hogy Magyarország képtelen volt szállítási kötelezettségeit teljesíteni, hogy a tartozásból levonták a petroszényi kőszénbánya 12 millió dolláros ellenértékét, és azt, hogy 1946-ban a Szovjetunió hatról nyolc évre emelte a fizetési időszakot. Nem számolt viszont azzal, hogy a szállítás költségei 15%-ot tettek ki, hogy a Szovjetunió által megszerzett magyar vállalatok tartozásai Moszkvát illették, és azzal sem, hogy a szovjet kormány kártérítést kapott a német tulajdonokban keletkezett károkért is. Figyelmen kívül hagyta továbbá, hogy a Szovjetunió által megszerzett magyar vállalatok tartozásai Moszkvát illették, és azt is, hogy a szovjet kormány kártérítést kapott a német tulajdonokban keletkezett károkért is. Ráadásul a Szovjetunió által leszerelt termelő kapacitás a *háború előtti* 8–9%-a volt. Nincs beleszámítva a 17%-os végeredménybe az sem, hogy a jóvátételi áruk értékét Moszkva önkényesen állapította meg. Valószínűsíthető tehát, hogy a jóvátételi szállítások a nemzeti jövedelem 17%-ánál többet emésztettek föl.

10 National Archives, Department of State (a továbbiakban: NA Dept. of State) Record Group (a továbbiakban: RG) 59. 740-00119. Harriman a külügyminiszternek.

11 Kárász Artúr: *80 év alatt a föld körül*. Bp. Párizs, 1990. 75.

12 FRUS 1946. VI. Schoenfeld jelentése a külügyminiszternek, 1946. április 30.

13 *Pető I. – Szakács S.*: i. m. 90-91.

14 *Stephen D. Kertész*: *Between Russian and the West*. Notre Dame, Indiana, 1984. 43.; *Kárász A.*: i. m.

15 *S. D. Kertész*: i. m. 43.

16 *Kárász A.*: i. m. 81-86.

17 *Berend T. Iván*: *Újjáépítés és a nagytőke elleni harc*. Bp. 1962. 47.

A szovjet hadsereg fenntartása évi 250 millió pengőbe, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) működtetése 15–20 millió pengőjébe került a magyar kincstárnak. Mindemellett a jóvátétel az újjáépítés kulcságazatait érintette. A kiszállítások következtében a javak mennyisége csökkent és a fedezetlen vásárlóerő inflációhoz vezetett. Ez viszont alkalmat adott a piacgazdaság felszámolására és az állami beavatkozásra, hivatkozva a tervutasításos gazdálkodás bevezetésére.

Gazdasági veszteséget okozott az is, hogy a Szovjetunió folytatta a magyar ipari berendezések, gyárak a német hadsereg által megkezdett leszerelését és elszállítását. Olyan gyárakat is leszereltek háborús zsákmányként, amelyek nem szerepeltek a jóvátételi listán. Erre a sorsra jutott pl. a Tungsram.¹⁸

A Potsdami Deklaráció

A *Potsdami Deklaráció* értelmében leszerelhetette és hazaszállíthatta a Szovjetunió a Magyarországon, Bulgáriában, Romániában és Ausztria szovjet megszállási zónájában található német tulajdonokat. Ezzel a lehetőséggel többször visszaéltek a szovjetek, és olyan gazdasági és pénzügyi intézményeket, termelő egységeket szereztek meg, amelyek csak részben voltak német tulajdonban, vagy amelyeket Németország a megszállás után vett birtokba. A budapesti amerikai követ szerint „Potsdam angol-amerikai felhatalmazást adott Moszkvának magyarországi céljainak megvalósítására”.¹⁹ Felismerte az amerikai vezetés, hogy a Potsdami Deklaráció végrehajtása nemcsak gazdasági ügyeket okoz Magyarországnak, hanem hozzájárul a magyar gazdasági függetlenség elvesztéséhez is.

Ezért 1946 márciusában George F. Kennan, az Egyesült Államok moszkvai követe, aki egyben az elnök legbefolyásosabb tanácsadói közé tartozott, közbenjárta a magyar gazdaság ügyében Molotov szovjet külügyminiszternél. Közölte Kennan, hogy kormánya számít Magyarországra részvételére az „általános európai újjáépítésben”, de mivel gazdasági helyzete drasztikusan romlik, nemhogy Európa felemelkedéséhez nem tud hozzájárulni, de már saját gazdasága is összeomlással fenyeget. A követ mindezt a jóvátételnek, az elkobzásoknak, a megszálló erők túlzott nagyságának tulajdonította, valamint annak, hogy „a szovjet hatóságok beavatkoznak a gazdasági ügyekbe és nem tesznek intézkedéseket az infláció megfékezésére, illetve a gazdaság helyreállítására”.

Kennan kijátszotta az amerikai diplomácia aduját is: amennyiben a Szovjetunió nem működik együtt az Egyesült Államokkal Magyarország ügyében, nem vehet részt a Washington által kialakított nemzetközi gazdasági együttműködésben: „Az Egyesült Államok kormánya széleskörű nemzetközi együttműködési program kidolgozásán munkálkodik, melynek célja, hogy a kis és nagy nemzetek kapcsolatait liberális alapokra helyezze... Nyilvánvaló, hogy egy nemzet sem vehet részt ebben, ha saját nemzetközi kapcsolataiban nem érvényesíti a fentiekből fakadó kötelezettségét, nevezetesen azt, hogy bizonyos térségekben nem szerez előjogokat.” Követelte az amerikai diplomata: Moszkva 1946. március 15-éig üljön tárgyalóasztalhoz, hogy ki lehessen dolgozni a magyar gazdaság rehabilitációs programját és beillesztését az európai gazdasági vérkeringésbe.²⁰

Am Moszkvában nem érvényesültek Adam Smith vagy Keynes gazdasági útmutatásai. A szovjet kormányzat nem kért a *Nemzetközi Valutaalapot* és a *Világbankot* létrehozó Bretton Woods-i Egyezményből és később az *Európai Rekonstrukciós Programból* (Marshall terv) sem. Így hát a választ sem siették el. Visinszkij külügyminiszter-helyettes csak április 21-én válaszolt a március 2-án átadott jegyzékre: elutasította az amerikai vádakat, az együttműködésre való felhívást és ügyet sem vetett Kennan fenyegetésére.

18 FRUS 1945. IV. 823-825.

19 NA Dept. of State RG 59. 864-00-3146. Schoenfeld jelentése a külügyminiszternek. 1946. január 31.

20 NA Dept. of State RG 59. 864-30/5-546. Kennan jegyzéke Molotovnak, 1946. március 2.

Moszkva a magyar kormányküldöttség áprilisi látogatásakor tett ugyan néhány engedményt: így pl. elengedte a magyar kormány tartozását a Vörös Hadsereg által felépített vasútvonalért, nyolc évre emelte föl a jövátéleti szállítások időtartamát és eltekintett a késedelmes szállításért fizetendő bírság megfizetésétől.²¹ Nem sokkal később azonban Moszkva újabb követeléssel állt elő. Felszólította a budapesti kormányt, hogy térítse meg a magyar-német klíring-számlán szereplő német követelést, mintegy 114 millió dollárt. Erre a békeszerződés nyújtott lehetőséget, amely viszont törölte az ennél jóval tetemesebb magyar követeléseket Németországgal szemben.

1946. április 16-án átnyújtották a magyar kormányhoz azt a listát, amelyen a Potsdami Deklaráció értelmében átadandó magyar vállalatokat sorolták föl. Ráadásul a magyar kormányhoz kellett vállalnia az ezeken a vállalatokon levő terheket. A Deklaráció alapján támasztott egyik legjelentősebb szovjet követelés a magyar iparral szemben fenálló német követelések behajtása volt. Ezen az alapon a Szovjetunió 200 millió dollárt kért, melyből a magyar kormányzat 45 millió dollárt fizetett ki.²² Evvel egyidőben törölték a magyar vállalatok követeléseit, nekik viszont ki kellett egyenlíteniük korábbi tartozásaikat. Több olyan vállalat volt, amely ezt készpénzben nem tudta teljesíteni, így ezek részvényeik átadásával törlesztették adósságaikat. Ezáltal újabb alkalom kínálkozott a Szovjetunió számára a magyar iparban történő térnyerésre. Ám a szovjet gazdasági térhódítás nemcsak a termelési szférát, hanem a kereskedelmet is érintette.

A magyar-szovjet gazdasági és kereskedelmi szerződés

1945. augusztus 27-én, Gerő Ernő kereskedelmi és Bán Antal ipari miniszter moszkvai tárgyalásai során szovjet-magyar kereskedelmi és gazdasági szerződést kötöttek a magyar kormány jóváhagyása nélkül. Nagy Ferenc, a kisgazdapárt elnöke helytelenítette az aláírást, mivel az volt a véleménye, hogy a magyar gazdaság monopolizálását hozhatja magával, ami megkönnytené a szovjet befolyás növelését.²³ A kereskedelmi egyezmény nyersanyagot és piacot biztosított a magyar textilipar számára, a gazdasági szerződés pedig lehetővé tette, hogy a Szovjetunió 50%-os részesedést szerezhessen a meglévő vagy újonnan felállítandó vállalatokban a vas-, acél-, alumínium-, olaj-, áram-, vegyi- és gépipar, a bankszféra, valamint a szállítás területén.

Moszkva a „német tulajdonok” leszerelésével fenyegetett abban az esetben, amennyiben a magyar törvényhozás megtagadná a szerződések ratifikálását. Az amerikai diplomácia a budapesti követ tanácsa ellenére sem támogatta a szentesítés megtagadását. Washington ugyanis tartott Moszkva gazdasági megtorlásától, amelyet a Nyugat nem lenne képes ellensúlyozni. Követelte viszont Moszkvától, hogy a ratifikálást a békeszerződés aláírásáig halasztás nélkül el, és hogy ne gyakoroljon nyomást a magyar kormányra. Kérte a szerződés módosítását, hogy az ne sértse az 1925. évi magyar-amerikai szerződésnek a legnagyobb kedvezmény elvét garantáló pontjait,²⁴ és ennek fejében kilátásba helyezte, hogy részt vesz Magyarország gazdasági helyreállításában, bevonja a világ gazdasági vérkeringésébe és támogatja az amerikai magán gazdaság magyarországi tevékenységét.

Acheson külügyi államtitkár „fontosnak” tartotta, hogy „a csatlósok ne kössenek olyan szerződéseket... amelyek kizárják, hogy a szövetségesek egyenlő feltételekkel” tartsanak fenn velük gazdasági kapcsolatokat.²⁵ Ezáltal Sztálin engedett: beleírták az egyezmény szövegébe,

21 *Vida István*: Iratok a magyar kormányküldöttség 1946. évi amerikai látogatásának történetéhez. Levéltári Közlemények, 1978. 245-279.

22 FRUS 1948. IV. 345.

23 *Sipos Péter-Vida István*: Az 1945. augusztus 27-én megkötött szovjet-magyar gazdasági egyezmény és a nyugati diplomácia. Külpolitika, 1985. 4. sz. 102.

24 FRUS 1945. IV. 899.

25 FRUS 1945. IV. 927. A külügyi államtitkár a moszkvai követnek.

hogy az „nem csorbítja a magyar kormány jogát, hogy más országokkal is gazdasági szerződések köthessen”²⁶ Schoenfeld követ mégis meg volt győződve róla, hogy ha az egyezményt végrehajjták, „Magyarország a szovjet érdekszféra szilárd részévé válik”.

Az 1945. évi gazdasági szerződésnek azonban a legsúlyosabb következménye az volt, hogy biztosította a Szovjetunió egyeduralmát a magyar gazdaság számos területén. A szovjet gazdasági behatolás fő eszköze a vállalatok gazdasági segítségét adnak az országnak, ez azonban csak akkor lett volna igaz, ha a Szovjetunió plusz tőkével járult volna hozzá az új vállalatokhoz. Ehelyett az esetek többségében a szovjet apport a Potsdami Deklaráció alapján megszerzett tulajdon volt. Így jött létre a magyar-szovjet hajózási vállalat, a MASZHART (ennek a tulajdonát valóban növelte Moszkva), és a magyar-szovjet légiforgalmi vállalat, a MASZOVLET, melyek monopol helyzetbe jutottak saját területükön. Az amerikai légitársaságok viszont nem kaptak leszállási jogot a magyar reptüteleken.

1946. április 8-án írták alá a szovjet-magyar bauxit-alumínium egyezményt, amely 3 vegyevállalat felállításáról intézkedett. Eszerint a Szovjetunió 50%-os érdekeltséget szerzett az Alumíniumérc Bánya és Ipar Rt.-ben illetve leányvállalataiban, melyek az ország bauxitforrásának 90%-át ellenőrizték. Ugyanígy arányú tulajdonjogot kapott Moszkva az iparág második legnagyobb vállalatában, a Magyar Bauxitbánya Rt.-ben. A szovjet hozzájárulás a vállalatok korábbi német részvényei és a jóvátételként kapott bauxitipari berendezések voltak.

Az olajiparban két vegyevállalatot hoztak létre. Az egyezmény értelmében a MASZOVVOL jogot kapott a német koncessziót képező MANAT volt területén történő olaj- és gázfeltárára és kitermelésre. Emellett megszerezte a magyar állam 15%-os részesedését az ország területén kitermelt nyersolajból. A másik új vegyevállalat, a MOLAJ eredetileg állami vállalat volt, de részvényeinek a felét kompenzáció ellenében a Szovjetunióknak adták át. (Ezeket a vegyevállaltokat 1953-ban adták vissza teljesen magyar tulajdonba.)

Érvényesült a szovjet befolyás a bankszférában is. Az ő tulajdonukba került a MERKUR Bank, amely az Anschluss előtt osztrák kézben volt. Átkeresztelték Kereskedelmi-Ipari Bank Rt.-re és fölemelték a tőkéjét. Ez szinte kizárólag a magyarországi szovjet vállalatokat finanszírozta. Szovjet birtokba került a CREDITANSTALT Bankverein budapesti fiókjának 80%-a és az Általános Magyar Hitelbank 18%-a. Az olasz békeszerződés értelmében szovjet tulajdonba került a Magyar-Olasz Bank, amely a háború előtt az egyik legnagyobb pénzintézet volt Magyarországon. De nem menekült meg a szovjet térhódítástól a biztosítási szféra sem, sőt, mint már említettük, a szovjet térnyerés a gazdaság minden szféráját elérte.

Lezajlott a külkereskedelem átorientálása is: 1946-ra a Szovjetunió vált az első számú kereskedelmi partnerré. A 70 millió dolláros külkereskedelmi forgalomból 30 millió ezzel az országgal bonyolódott. Rövid távon hasznos volt a szovjet kereskedelem, mert nyersanyagot biztosított a magyar ipar számára, és piacot nyújtott, főleg a magyar textiliparnak. Hosszú távon azonban az ilyen nagyarányú függőség politikai előnyöket adott Moszkvának, ráadásul károsan hatott a magyar gazdaságra, mivel a termelést egy alacsony igényű piachoz igazította. Hozzájárult továbbá a nehézipar túlfejlesztéséhez is. De azt is meg kell jegyezni, hogy a nyugati hatalmak sem tettek semmit azért, hogy pótolják a magyar gazdaság kiesett exportpiacait: Németországot és Olaszországot.

A szovjet-magyar kereskedelem terheit részben a magyar kincstár viselte, mivel a Szovjetunió csak részben fizette ki a kapott árut.

A magyarországi amerikai vállalatok felszámolása

A szovjet gazdasági térhódítás magával hozta a külföldi vállalatok kiszorítását. Így járt az 58,2 millió dollár értékű, amerikai érdekeltségű MAORT.²⁷ A fegyverszünet aláírása (1945. január 20.) után a vállalat kőolajfinomítóinak és olajvezetékeinek működtetését az új megszálló hatalom vette át és a kívánatosnál nagyobb termelési rátát erőszakolt a vállalatra. Szakértői vélemény szerint ez jelentős gázvesztéssel, és emiatt nagyarányú olaj elvesztésével járt együtt. Ráadásul a kormány olyan keveset fizetett a kitermelt olajért, hogy még a termelési költségeket sem lehetett fedezni belőle. Az ugyancsak amerikai érdekeltségű *Vacuum Oil Co.* olajfinomítással, tárolással és marketinggel foglalkozott. 1944-ben német irányítás alá került, majd 1945. január 20-a után a Vörös Hadsereg háborús zsákmányként lefoglalta a társaság almásfüzitői finomtójában talált nyersolajat és olajtermékeket. Augusztusig semmit nem kapott a Szovjetunióknak szállított termékekért és csak 60%-os kapacitással működtek, miközben a MOLAJ 80%-os kihasználtsággal termelhetett.

A State Department el akarta érni, hogy az amerikai érdekeltségek a magyar-szovjet vállalatokkal azonos feltételek között működhessenek, hogy tulajdonosaik megkaphassák az őket illető osztalékokat, valamint a háborús károkért járó jóvátételt. Azt is meg akarták akadályozni, hogy a Szovjetunió amerikai tulajdonokat szerezzen meg jóvátétel gyanánt.²⁸ A helyzet azonban az amerikai titkozások ellenére sem változott. A MAORT olajmezőit szovjet utasításra tékozlóan aknázták ki. A mértéktelen termelés súlyos károkat okozott, nem jutott jövedelemhez a vállalat, így a tulajdonosok nem kaptak osztalékokat.²⁹ 1947-ben a Gazdasági Főtanács javasolta a 636 ezer tonnás évi termelés 10%-os csökkentését. Az ipari minisztérium 16%-os csökkentést indítványozott, nem véletlenül, mivel a magyar szakértők szerint a túlzott kitermelés fenntartása súlyos következményekkel járna: az ország 7 millió tonna ismert kőolajkészletének a fele veszne el, s ez az elkövetkező 10–15 évben 1,7 milliárd forint veszteséget okozna. Az akkori számítások szerint 3,5 millió tonna olaj 12 év belső szükségleteit fedezné. A MAORT ráadásul 50 millió dollár kártérítésért folyamodhatna, végül, ha nem hajtják végre a 16%-os csökkentést, akkor később a termelés visszaesése elérheti a 25–30%-ot is.³⁰

A State Department arra hivatkozott, hogy a termelés messze kielégíti a 82 ezer tonnás jóvátételi kötelezettséget, Vorosilov, a SZEB elnöke mégis elutasította a termelés csökkentésére és a szovjet ellenőrzés visszavonására vonatkozó kérélmét. Visinszkij külügyminiszter helyettes a MAORT-tal kapcsolatos szovjet kiadásokkal, az oda befektetett német tőke nagyságával és azzal magyarázta a szovjet beavatkozást, hogy a termelési szintet magasan kell tartani. Emellett a Jóvátételi Hivatal elutasította azt a kérést, hogy fizessenek a jóvátételi szállításokért.³¹ Így történhetett tehát, hogy a szóban forgó vállalatok nem tudtak osztalékokat fizetni, de az új termelői berendezések beszerzésére sem volt meg a lehetőségük.

Egy amerikai diplomáciai jegyzék rámutatott, hogy a jóvátétel az Egyesült Államok állampolgárait is terheli, de ugyanakkor veszélybe kerül a termelés fenntartása is. A *Standard Rt.* 1946-ban kérelmezte, hogy a jóvátételt teljesítő amerikai vállalatok fizetségüket devizában vagy külpiacon értékesíthető áruban kapják, továbbá termékeik egy részét szabadon exportálhassák, hogy a szükséges devizát meg tudják szerezni.³² Ígéretet kapott a vállalat, hogy

27 Department of State Interim Research and Intelligence Service 3467. sz. mikrofilm, 1945. december 31.

28 FRUS 1945. IV. 815.

29 Új Magyar Központi Levéltár (a továbbiakban: ÚMKL). XIX-J-1-k USA admin. 9. doboz 4/a ikt.-sz.n.

30 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 9. doboz 4/a ikt.sz.n.

31 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 25/c. 41132/4-6.

32 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 3955. 40739/4-1946 1946. április 2.

ezentúl a szabad exportból származó devizabevétel 30%-át devizában kapja, hogy beszerezhesse a szükséges nyersanyagokat és berendezéseket. Ezzel szemben az osztalékfizetést a kormány nem engedélyezte. Júliusra a Standard Rt. termelésének egy részét saját deviza ki-termelésére felszabadították.³³

Tovább nehezítette a külföldi érdekeltségű vállalatok magyarországi működését a kormány 1946. november 1-i döntése. Eszerint a stabilizáció és a forint védelmében a fegyverszüneti szállításokért és szolgáltatásokért támasztott követeléseket az állammal szemben érvényesíteni nem lehet. „A stabilizációval állandósult és intézményesült az a már 1945-től érvényesülő tendencia, amely most már tudatos gazdaságpolitika következményeként tette lehetetlenné a magántőke felhalmozást.”³⁴

Az 1948-ban a MAORT ellen beadott vádirat szerint annak vezetői szándékosan halogatták az olajfelszerelési berendezés megrendelését, olyan helyeken végeztek próbafúrást, ahol leletré alig volt kilátás, a 3 éves terv szabotálására szándékosan mérsékeltek a kitermelést.³⁵ Ezzel megindult a felszámolás folyamata.

A *Vacuum Oil Co.* tevékenységét a számára kedvezőtlen olajelosztással lehetetlenítették el, valamint azzal, hogy termékeiért alig fizettek. A *Ford Motor Co.* részvényeinek 43%-át a Szovjetunió kapta, 1947-ben pedig csődeljárást kezdeményeztek ellene, mivel a háborús károk mérsékeltek a hatékonyságát. Nem engedélyezték a Ford gyártmányú gépjárművek behozatalát, emiatt a vállalat csak javítással foglalkozhatott. Az amerikai követség közbenjárására felfüggesztették adótarozásainak kifizetését. Egyelőre nem hagyták tehát tönkremenni, sorsát, akárcsak a többi külföldi vállalatét, az államosítással pecsételték meg 1949-ben. Az amerikai kormány az államosítást belügynek tekintette ugyan, de ragaszkodott hozzá, hogy a tulajdonosokat késedelem nélkül, hatékonyan és megfelelően kártalanítsák.³⁶

1948 májusában Vas Zoltán azt mondta, hogy az amerikai érdekeltségek államosítására nem kerül majd sor. A MAORT vezetése szorgalmazta az ár- és termelési problémák tisztázását, mert tartottak attól, hogy a bekövetkező károk miatt a magyar kormány szabotázssal vádolja majd őket. Több forduló magyar-amerikai megbeszéléseket tartottak a két álláspont közelítésére. Napirendre került az államosítás, az osztalék-fizetés és a kártérítés kérdése, ám egyikben sem tudtak kompromisszumot kötni. A nézeteltéréseket az államosítás miatt később sikerült rendezni.

Bár az 1948. évi államosítási törvény nem vonatkozott az 50%-nál nagyobb arányban külföldi tulajdonú vállalatokra, ezt csak akkor vették figyelembe, ha a tulajdonos 1931 után lett idegen állampolgár. A MAORT-nál még ebben az évben megkezdődött a végleges felszámolás. Szeptember 25-én átvette a MAORT igazgatását a magyar kormány, és kisajátította tulajdonait és jogait. Az intézkedés alapjául szolgáló rendelet értelmében erre azért került sor, hogy „megakadályozzák a nyersolajtermelés szándékos szabotálását...”, hogy biztosítsák a termelés zavartalan folytatását.³⁷ Még ezt megelőzően letartóztatták a vállalat vezetőit, Papp Simont, Paul Ruedemannt és George Bannantinet.

Gazdaságilag ellehetetlenítették a *Vacuum Oil Company*-t, nem irányíthatta a saját pénzügyeit, majd a nettó értékének megfelelő adó megfizetésére kötelezték.³⁸ 1949 szeptemberében felszámolták az UNIO Rt.-t, gépeit pedig elvették.³⁹ Hasonló sorsra jutott a *Ford Motor Co.* is: az amerikai protestálás ellenére a MÖGÜRT⁴⁰ birtokba vette épületeit és ingóságait.

33 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 25/c.

34 *Pető I. – Szakács S.*: i. m. 74.

35 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 9. doboz. 4af. ikt.sz.n.

36 NA Dept. of State RG 59 864-5034/5-1347. Az Egyesült Államok külügyminisztere a magyarországi követségnek, 1947. május 29.

37 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 50. doboz 44.524/48.

38 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 51. doboz 23/d 6151.

39 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 51. doboz 23/d 9729.

40 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 51. doboz 23/12669.

Államosították a Borsodvidéki bánya Rt.-t is. Tulajdonosai számára kártérítést ígértek, akik erre lemondtak tulajdonukról.⁴¹ Kártérítés fizetéséről intézkedés mégsem történt, ugyanakor a Szovjetunió tulajdonait kivonták az államosítás alól.

Gyakran úgy hajtották végre az állami tulajdonba vételt, hogy az a fenálló rendelkezéseket is sértette. Olyan vállalatokat is érintett, amelyek az államosítási törvény értelmében magánkézből maradhattak volna. A *Singer Sewing Machine Co.* esetében a Belkereskedelmi Minisztérium olyan jogszábla hivatkozott, amelyet a Külügyminisztérium szerint nem lehetett volna alkalmazni. Végül mégis találtak megfelelő hivatkozási alapot.⁴² De nem ez volt az egyetlen példa. Az Autóipari Kft. egy Szunyogh nevű amerikai állampolgáré volt, aki 1938-ban vándorolt ki. Tulajdonát az 1310/1949/33/ sz. rendelet alapján vették el. Ez elvileg csak olyanokat érintett, akik törvényellenesen hagyták el Magyarországot. Mikor a jogsértésre felhívták a figyelmét, a Belkereskedelmi Minisztérium beismerte tévedését, és egy újabb rendeletet vett elő. Ez az 1949/20. számú volt, amely 10 főnél több alkalmazottat foglalkoztató iparvállalatokra és a 100 m²-nél nagyobb javítóműhelyekre vonatkozott, de kereskedelmi vállalatokra nem. A külügyi tárca ismételten felhívta a figyelmet a jogszerűtlenségre, és felszólította a másik tárcát, hogy „vagy helyezze hatályon kívül a határozatot, vagy ha mód van rá, indokolja meg más módon, hogy az amerikai követségnek megfelelő választ lehessen adni”. A Belkereskedelmi Minisztérium jogi osztályának vezetője elismerte, hogy az államosítást jogilag alátámasztani nem lehet. Vajda államtitkár viszont nem értette, hogy a „külügyminisztérium miért akadékoskodik, hiszen ők is tudják milyen gazdaságpolitikai érdek alapján történnek az államosítások”. A külügyi tárca viszont sérelmezte, hogy már nem először állítják ilyen helyzet elé és a dolog annál is kellemetlenebb, mivel „alkalmat adhat arra, hogy az amerikaiak felfújják az ügyet”.⁴³

A szovjet térhódítás hozzájárult ahhoz, hogy megszakadtak Magyarország gazdasági kapcsolatai a Nyugattal. Moszkva gazdasági törekvései csak részben magyarázhatóak azzal, hogy a Szovjetunió újjáépítéséhez akartak erőforrásokhoz jutni. 1943-ban az amerikai kormány késznek mutatkozott hitelt nyújtani keleti szövetségeseinek. A Kremlben kedvezően fogadták az ajánlatot, és 1 milliárd dolláros igénnyel léptek föl. Ám 1945 januárjáig a hitelkérdés nem került szóba. Ekkor Molotov újból felvetette, és 6 milliárd dollárt kért. Addigra az amerikai vezetés már korántsem volt olyan lelkes, mint korábban, hiszen a hitelnyújtás sem gazdaságilag, sem politikailag nem tűnt különösebben kívánatosnak. Emellett úgy gondolták, hogy a hitel amúgy is csak csekély mértékben gyorsítaná a szovjet újjáépítést. Másrészt ezt a tetemes összeget a Szovjetunió a nemzetközi pénzintézetek számára elfogadhatatlan feltételekkel akarta fölvenni. Annak sincs nyoma, hogy a szovjet vezetés erőltette volna a hitelfelvételt. Márpedig egy ekkora összeget ritkán adnak diplomáciai nyomás nélkül. Az az érzésünk támad, hogy a hitelkérelmet a Szovjetunió sem vette komolyan.⁴⁴

A Szovjetunió gazdasági terjeszkedése azért sem magyarázható csak az újjáépítéssel, mert a jóvátétel különféle formái is ezt a célt szolgálták. Moszkva nem érte be ennyivel, hanem a magyar (és a többi megszállt ország) gazdaságának jelentős részét az ellenőrzése alá vonta. Nézeteink szerint ezzel a kommunista hatalomátvételt készítették elő. Ennek elkerülésére az amerikaiak gazdasági lépéseket mérlegeltek, de a fejlemények miatt nem adtak gazdasági segítyt Magyarországnak.

1945 végére világossá vált, hogy hiába voltak a választások, ha nem sikerül elkerülni a gazdasági összeomlást. Gordon pénzügy- és Bányás közellátási miniszter angolszász beavatkozást sürgetett. Schoenfeld arra számított, hogy a gazdasági káosz „likvidálni fogja a kormányt és a közelmúlt demokratikus eredményeit”. Hiába javasolt azonban gazdasági segélyprogramot, a State Department csak háromhatalmi konzultációt tartott szükségesnek.⁴⁵

41 ÚMKL XIX-J-I-k USA admin. 51. doboz 23/d 12619.

42 ÚMKL XIX-J-I-k USA admin. 51. doboz 23/d 62363.

43 ÚMKL XIX-J-I-k USA admin. 51. doboz 23/d 12846.

44 L. John Lewis Gaddis: *The United States and the Origins of the Cold War*. New York, 1972.

45 FRUS 1945. IV. 921.

Szegedy-Maszák Aladár washingtoni magyar követ felvetette, hogy Magyarországnak amerikai kölcsönre lenne szüksége. 1946 májusára azonban Schoenfeld amerikai követ megváltoztatta álláspontját, és nem helyeselte a gazdasági segítséget. A követ pálfordulására az akkor folyó szovjet-magyar gazdasági tárgyalások és a gazdaság centralizálására tett magyarországi intézkedések adtak okot. Úgy vélekedett, hogy a gazdasági segítség sem biztosíthatja Magyarországot gazdasági önállóságát. Keserűen állapította meg, a magyar kormány sem akarja feltartóztatni a szovjet gazdasági offenzívát. „Bárányos közellátási miniszter az egyetlen, aki ellenáll ..., de politikai befolyása nincs. Gordon ... mindennél fontosabbnak tartja személyes biztonságát. Nagy miniszterelnök Moszkvából történt visszatérése óta egyre gyakrabban hangoztatja elkötelezettségét a szovjet-magyar együttműködés mellett. Ez nem magyarázható csak a szovjet nyomással, hanem arra utal, hogy taktikailag ő is célszerűnek tartja behódolni az őt körülvevő oroszbarát elemeknek.” Az a veszély is fennállt a követ szerint, hogy az országa által adott segély szovjet kézre kerül.⁴⁶

Schoenfeld érvelése megtette a magáét: az *Exim Bank* lemondta a magyar pénzügyminiszter washingtoni látogatását, melynek célja kölcsön felvétele lett volna.⁴⁷ Byrnes külügyminiszter 10 millió dollár hitelt akart folyósítani, de az Exim Bank pénzügyi szempontból ezt veszélyesnek tartotta, a NAC pedig nem egyezett bele az üzleti szempontból értelmetlen hitelfolyósításába.⁴⁸ Hasonlóan vélekedett a prágai követ is: „az amerikai kölcsönök nem tudják a kommunizmus terjeszkedését megakadályozni, sőt a kommunisták helyzetét erősítenek”.⁴⁹ Az amerikai külügyminiszter pedig elérkezettnek látta az időt, hogy „a nyugat-európai szövetségesek és Olaszország kapjon segítséget... azok helyett a keleti országok helyett, amelyek rágalmozó hadjáratot indítottak ellenünk...”.⁵⁰ Megjegyzendő, hogy a gazdasági segítségnek amúgy sem lett volna túlságosan nagy jelentősége, hiszen a politikai életben érvényesülő szovjet befolyást ilyen eszközökkel nem lehetett volna ellensúlyozni.

Az amerikai diplomácia és a magyar belpolitikai változások

1946 tavaszán a politika színterén is felgyorsultak az események. Rákosi Máttyás követelte a kisgazdapárt és a Függetlenségi Front jobbszárnyának felszámolását. Ezt a célt tűzte ki az újonnan megalakult Baloldali Blokk is, amely emellett végre akarta hajtani az államosítást, a politikai kérdéseket igyekezett az utcára vinni. Nagy Ferenc a koalíció fenntartása érdekében teljesítette Rákosi követelését és 20 kisgazda képviselőnek el kellett hagynia a pártot.⁵¹ Az amerikai diplomácia a kormányfő tudtára adta, hogy ezt a lépést meghátrálásnak tekinti, de segítséget nem helyezett kilátásba.⁵²

Május végén Nagy politikai ellentámadást indított, követelte a helyhatósági választások kírását és az arányosítást, vagyis az államigazgatási és államhatalmi helyeknek a pártok közötti erőviszonyok alapján történő elosztását. Kérte a rendőrségi pozíciók felének átadását.⁵³ A kommunista, a szociáldemokrata és a parasztpártból álló Baloldali Blokk egyedül a helyhatósági választások kírásába egyezett bele, mire június 4-én a kormányfő kilatásba helyezte lemondását. Még aznap este magához kérte őt a budapesti szovjet követ. Puskin közölte: Magyarország nem engedheti meg magának, hogy súlyos politikai válság legyen az országban, amikor kedvező békeszerződést szeretne kötni. Tanácsolta a követ, hogy a kormányfő

46 FRUS 1946. VI. 292. Schoenfeld a külügyminiszternek, 1946. április 30.

47 FURS 1946. VI. 295. Acheson külügyi államtitkár Byrnes külügyminiszternek, 1946. május 7.

48 FRUS 1946. 295. Acheson külügyi államtitkár Byrnes külügyminiszternek, 1946. május 7.

49 FRUS 1946. VI. 185. Steinhardt prágai követ a külügyminiszternek, 1946. február 19.

50 FRUS 1946. VI. 216-217. Byrnes külügyminiszter a külügyi államtitkárnak, 1946. augusztus 30.

51 *Vida István: Koalíció és pártharcok*. Bp. 1986. 171.

52 FRUS 1946. VI. 275. Schoenfeld megbeszélése Nagy Ferencel, 1946. április 3.

53 *Vida I.: i. m.* 184.

ne élezze ki a helyzetet a baloldali pártokkal, mivel a Szovjetunió nem tűrné el a koalíció felbomlását. Ellenkező esetben Moszkva résztvenne a válság megoldásában.⁵⁴ Puskin tárgyalt Rákosival is, akit engedékenységre szólított föl. Figyelmeztetése hatásosnak bizonyult, a kisgazdapárt kompromisszumot ajánlott és ezután már mindvégig védekezésre kényszerült. A magyarországi politikai események miatt az amerikai vezetés tett néhány gyámoltalan lépést Nagy Ferenc támogatására.

Schoenfeld sürgette kormányát, hogy helyezze kilátásba a magyar-román határ módosítását, mivel ennek „a legcsekélyebb mértéke is megszilárdítaná a magyar kormány helyzetét”. Javasolta, hogy „a State Department ... segítsen Nagynak a belső egyensúlyt helyreállítani”.⁵⁵ Ám az amerikai kormányzat ebben a kérdésben nem akart szembehehelyezkedni Moszkvával. Márpedig a Szovjetunió 1944 végétől a román követeléseket támogatta. Bár a román fegyverszüneti szerződés nyitva hagyta a határrendezés lehetőségét, a külügyminiszterek tanácsának párizsi ülésén a nagyhatalmak elzárkóztak a revíziótól és Gyekanozov külügyminiszterhelyettes még a békekonferencia előtt közölte Szekfű Gyula moszkvai magyar követtel, hogy kormánya Erdély egészét Romániának akarja juttatni.⁵⁶

Azt azonban sikerült elérni, hogy Washingtonban fogadják a magyar kormányküldöttséget. Moszkvában rossz szemmel nézték a magyar küldöttség útját az amerikai fővárosba, de az Egyesült Államok sem tulajdonított ennek túl nagy jelentőséget. A látogatás részben sikeres volt. A magyar politikusok Byrnes külügyminiszternek és Acheson államtitkárnak is kifejthették nézeteiket, ígéretet kaptak az aranytartalék és a németek által elhurcolt magyar javak hazaszállítására.⁵⁷ Közölték viszont, hogy az Exim Bank a külügyminiszter javaslata ellenére sem ad kölcsönt, mert pusztán politikai megfontolások alapján erre nincsen lehetőség.⁵⁸ Viszont a csehszlovák kitelepítés kérdésében az amerikai diplomácia Magyarországot támogatta a Szovjetunióval szemben, amely Prága mögött állt a 200 ezer magyar kitelepítésének ügyében. A fentiekből is kiderül, hogy az Egyesült Államok nem tudta befolyásolni a magyarországi eseményeket.

1946-ban megkezdődött a civil társadalom felszámolása. Szviridov tábornok utasítására Rajk László belügyminiszter — korabeli adat szerint — 1000-1500 társadalmi szervezet feloszlataásáról intézkedett.⁵⁹ 1945-ben a fasiszta szervezeteket számolták fel, 1946 tavaszán viszont azokat is, amelyek a polgári demokrácia híveit tömörítették. Nagy-Budapesten 1948-ig 744 nem fasiszta társadalmi szervezetet oszlattak fel.⁶⁰

Az év végén a katonai elhárítás köztársaság-ellenes összeesküvést „leplezett le”. A vád szerint a szervezők kapcsolatban álltak a „Magyar Közösség” elnevezésű titkos, fajvédő szervezettel. Gyanúba keveredett hat kisgazda képviselő, akiknek a mentelmi jogát felfüggesztették. Amerikában elhitték az összeesküvés vádját, de úgy vélték, hogy a kommunisták eltúlozzák a jelentőségét. A budapesti követ javaslata alapján Marshall külügyminiszter gazdasági segítyt javasolt, de politikai beavatkozásra nem gondoltak, nehogy a kommunisták és „szovjet uraik” indokot találjanak az ellenintézkedésre.⁶¹

54 NA Dept. of State RG. 59 864. 00/6-1146

55 FRUS 1946. VI. 302–304. Schoenfeld a külügyminiszternek, 1946. június 6. A magyar határkérdés amerikai megtéleléséről lásd: *Romsics Ignác: Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországon*. Gödöllő, 1992. 23–38., 49–51.

56 ÚMKL XIX-J-42-A Moszkva tük. 2. doboz. IV. 264/Pol. 1946. Szekfű Gyula a külügyminiszternek.

57 ÚMKL XIX-J-42-A Moszkva tük. 2. doboz IV. 26426/Pol. 1946. Szekfű a külügyminiszternek.

58 FRUS 1946. VI. 315.

59 *Vida I.*: i. m. 201.

60 *Zinner Tibor: Az egyesületek, pártok felosztása Budapesten 1945 és 1948 között*. II. Politikatudomány, 1988/I. 76–88.

61 FRUS 1947. IV. 260–263. Matthews memoranduma Acheson külügyi államtitkárnak, 1947. január 23.

Csak akkor tettek lépéseket, amikor az összeesküvés kapcsán letartóztatták és a Szovjet-unióba vitték a kisgazdapárt főtitkárát, Kovács Bélát. 15 millió dollár hadfelszerelési kölcsönt, 10 millió dollár gypothitelt és post-UNRRA segílyt ígértek. „Diplomáciai körökben úgy értékelték ezt a lépést, hogy a budapesti kormány és a kisgazdapárt megerősítését szolgálja, amelyekre a kommunista párt egyre erősebb nyomást gyakorol” — írta a *New York Times* 1947. február 16-án. Ezt az intézkedést újabb lépések követték.

Az amerikai kereskedelmi minisztérium Magyarországot ún. „K” országgá nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy a korlátozottan rendelkezésre álló áruk magyarországi exportjához is elegendő volt általános engedélyt kérni. Korábban az ebbe a kategóriába tartozó áruk behozatalához Magyarországnak minden 25 dollárnál nagyobb tételre speciális kiveteli engedélyt kellett kérnie. Ezzel egyidőben Washington kemény hangvételű jegyzékben tiltakozott Kovács letartóztatása ellen. Azzal gyanúsította a szovjet vezetést, hogy a kormányt diktatúrával akarja felváltani. Követelte, hogy az ügyet háromhatalmi bizottság vizsgálja ki magyar kormányzervek bevonásával.⁶²

Azt viszont nem akarták, hogy az ENSZ beavatkozzék, mert a magyar miniszterelnököt nem tartották elég erősnek ahhoz, hogy kiállja a reá nehezedő nyomást.⁶³ Magyarország nem hozta nyilvánosságra az amerikai jegyzéket, ezért Tildy Zoltán köztársasági elnököt és Nagy Ferencet azzal vádolta a *New York Times*, hogy „hajlott gerinccel igyekeznek ... megbékéltetni az oroszokat”. Schoenfeldnek úgy tűnt, hogy „a magyar kormány ... nem képes és sok esetben nem is hajlandó együttműködni a kisebbségi nyomás ellen”.⁶⁴

Az amerikai jegyzék azonban nem volt teljesen hiábavaló: újabb pártközi kompromisszumot eredményezett. Ezerint megállapodtak, hogy beszüntetik a nem baloldali politikusok elleni terrort, megtiltják a közalkalmazottak megfélemlítését, korlátozzák a pártvezetők elleni sajtótámadásokat és növelik a kisgazdapárt arányát a közalkalmazotti szférában.⁶⁵ Egy rövid történelmi pillanatilag úgy nézett ki, hogy az Egyesült Államok szakít korábbi politikai gyakorlatával, és új Európa-politikájának keretein belül Magyarország ügyében is keményebben lép fel a Szovjetunióval szemben.

1947 tavaszán a Truman-kormányzat nyíltan felvállalta, hogy garantálja Görögország és Törökország függetlenségének védelmét. Ezt maga az elnök jelentette be ismert március 12-i beszédében, melyben meghirdette a kommunizmus feltartóztatásának politikáját. Acheson külügyi államtitkár március 1-én egy memorandumot nyújtott át a brit nagykövetnek, mely szerint Törökország és Görögország függetlensége szorosan kötődik Európa és Ázsia más országainak problémáihoz. Ezért mielőbbi angol-amerikai konzultációt ajánlott. Egy héttel később Magyarországot jelölte meg olyan országgént, amelyet a görög-török probléma érinthet.⁶⁶ Ez azt jelentette: a tervezés szintjén felmerült, hogy Magyarországot együtt kezelik a két mediterrán országgal. Erre talán azért nem került sor, mert a britek nem támogatták Washington „energikus” fellépését Budapest érdekében.⁶⁷

A magyar kérdés Nagy Ferenc június 1-i kényszerű lemondásakor jelent meg a legerőteljesebben az amerikai politikában. A State Departmentben komoly formában felmerült, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé terjesztik a magyar kérdést. Ezt kérte egyébként Szegedy-Maszák washingtoni magyar követ is. Az amerikai külügyminisztériumban minden eddiginél keményebb hangú jegyzéket fogalmaztak meg, ám azt az eredeti formában sohasem nyújtották át a címzettnek.

62 NA Dept. of State RG. 59 864. 00/3-147. Hickerson a külügyminiszternek, 1947. március 1.

63 FRUS 1947. IV. 281-282. 1947. március 8.

64 *New York Times*, 1947. március 8.

65 NA Dept. of State RG. 59 864.00/4-347

66 FRUS 1947. IV. 292.

67 FRUS 1947. IV. 292-293.

Arthur H. Vandenberg szenátor, a külügyi bizottság elnöke június 3-i szenátusi beszédében sajnálatát fejezte ki a magyarországi események miatt. Ugyanakkor rámutatott, hogy „Magyarországot nem részesítheti az Egyesült Államok olyan elbánásban, mint Görögországot. Magyarország ellenséges ország volt. Görögország örökös, állandó szövetséges. A fegyverszüneti szerződés következtében Magyarország a Szovjetunió jogos katonai megszállása alatt áll. Ezért Magyarország nem kérheti a segítségünket és nem is részesülhet benne úgy, ahogyan Görögország.”

Ugyanakkor a szenátor javasolta a kérdés előterjesztését az ENSZ-ben.⁶⁸ Az amerikai politika kezdeményezőkézsége nem tartott sokáig.

Sem a beavatkozásra, sem pedig a diplomáciai kapcsolatok megszakítására nem került sor. Nem tartotta célszerűnek az amerikai külügyi vezetés magyar emigráns kormány felállítását sem.⁶⁹

A megbízatásról lemondó Szegedy-Maszák Aladárral közölték, hogy csak magánszemélyként tartják vele a kapcsolatot, és kérése ellenére sem kezelik tovább hivatalos személyként. Sőt, a State Department sietett leszögezni, hogy az új budapesti amerikai követ „a tervek szerint” indul Budapestre.⁷⁰ Szegedy-Maszák helyesen mutatott rá, hogy az amerikai jelenlét fenntartásához Magyarországon elegendő lett volna a SZEB, és nem kellett volna az új kormányt tüstént elismerni. A helyére kinevezett Vámbéry Rusztem pedig hat napon belül megkapta az agrémentet.⁷¹

Hozzájárult az amerikai politika óvatosságához, hogy Nagy-Britannia ellenezte a kemény hangvételű jegyzék átadását, mivel nem értett egyet sem annak tartalmával általában, sem pedig a Szovjetunió felelősségét hangsúlyozó résszel.⁷² Ezért nem támogatta az amerikai tiltakozást sem a SZEB-ben.⁷³ A *Foreign Office* állásfoglalása szerint a nyilvános tiltakozás csak nyilvánvalóvá tenné, hogy az angolszászok „képtelenek befolyásolni az események menetét”, ezért az amerikai vezetést is le kívánják beszélni róla.⁷⁴

Végül Weems tábornok, a budapesti amerikai SZEB misszió vezetője az eredetinél enyhébb hangvételű jegyzéket adott át, amely enyhítette azt a kitétel, amely „a szovjet hatóságok súlyos beavatkozására” utalt „Magyarország belügyeibe”. És ami ennél is lényegesebb: a tervekkel ellentétben a jegyzék nem fenyegetett azzal, hogy az ENSZ vizsgálja majd ki a magyar kérdést. Ez azért került le a napirendről, mert tartani lehetett attól, hogy az európai országok nem támogatnák egy volt tengelyhatalom ügyét, másrészt azt sem lehetett kizárni, hogy a magyar kormány a Szovjetunió mellé állna. Emellett az amerikaiak nem is akarták próbára tenni a világszervezetet egy vesztes ország miatt. A leglényegesebb aggályuk az volt, hogy a magyar kérdés elterelné a figyelmet az éppen a napirenden levő görög ügyről.⁷⁵ Egyetlen konkrét intézkedést tettek: felfüggesztették a hadfelszerelési hitelt és lemondták a 10 millió dolláros gyapotkölcsönt.

1947 nyarán ismét választások voltak Magyarországon. Hivatalos korabeli adat szerint ebből 460 ezer főt zártak ki a baloldal által kikényszerített választási törvény alapján.⁷⁶ Akárcsak az előző választások előtt, néhány kiszagda képviselő ekkor is felkereste az amerikai kö-

68 Congressional Record. Senate, 93. kötet, part 5. 80th Congress 1st Session 6307-6309.

69 FRUS 1947. IV. 314. A külügyminiszter a budapesti követségnek, 1947 június 6.; NA Dept. of State RG 59. 864.00/6-347. Marshall a prágai követségnek, 1947. június 6.

70 NA Dept. of State RG. 59. 864-00/6-647. Feljegyzés Szegedy-Maszák, Matthews, Hickerson és Barbour megbeszéléséről, 1947. június 6.

71 *Sík Endre*: Egy diplomata feljegyzései. Bp. 1966. 170.

72 ÚMKL XIX-J-i-j USA tük. 25. doboz 23/g 96/biz. 1947.

73 FRUS 1947. IV. 313-314. A magyarországi ügyvivő (Bigelow) a külügyminiszternek, 1947. június 6.

74 FRUS 1947. IV. 315-316. A londoni követség a dél-kelet európai osztálynak, 1947. június 9.

75 FRUS 1947. IV. 320-321. Weems Szviridovnak, 1947. június 14.

76 FRUS 1947. IV. 360. Chapin a külügyminiszternek.

vetséget, hogy pénzügyi támogatást kérjenek pártjuk számára. Peyer Károly és Valentiny Ágoston pedig egy ellenzéki szociáldemokrata párt felállítására kért segítséget. Pénz és segítség helyett a szokásos elutasítás érkezett: az amerikai kormány nem avatkozik be más országok belpolitikájába.⁷⁷ Ugyanakkor a követség fellépett a választási kizárások terén tapasztalható visszaélések ellen, mire Dinnyés Lajos miniszterelnök ígéretet tett az anomáliák felszámolására. Nagy Ferenc pedig, akit szenátusi meghallgatás céljából vittek sietve Amerikába, lehetőséget kapott, hogy az *Amerika Hangja* rádión szóljon a magyar néphez. A volt miniszterelnök véleményét Washington magánvéleménynek nyilvánította és ezért elhatárolta magát tőle.

A visszaélésekkel, csalással terhelt választáson a Magyar Kommunista Párt szerezte a legtöbb szavazatot. Az Egyesült Államok részéről jelképes állásfoglalás született. Weems írt Szvirdovnak: „Kormányom álláspontja szerint azok a [SZEB] döntések, utasítások és intézkedések, amelyek az amerikai misszió egyetértése nélkül születtek, nem teszik semmissé az Egyesült Államok kötelezettségeit saját állampolgárai ... vagy idegen nemzetek iránt... Kormányom fenntartja a jogot, hogy a békeszerződés vagy más fórum által biztosított módon az időszerű kérdéseket ismét felvesse.”⁷⁸

Chapin amerikai követ úgy érezte, hogy „csodának kell történnie” ahhoz, hogy Magyarország elkerülje a szovjet uralmat. Molnár Erik külügyminiszter kijelentette, hogy Magyarország nem lehet semleges a nagyhatalmak irányában, és alkalmazkodnia kell a földrajzi realitásokhoz.⁷⁹ Ekkorra már minden számottevő párt a szovjet orientáció mellett tette le a voksot. Ennek ellenére Chapin az amerikai jelenlét fenntartását javasolta és azt, hogy aktív politikával szegüljön szembe a szovjet terjeszkedéssel. Ebben használjon fel Amerika minden olyan eszközt, amely nem vezet összeütközéshez Moszkvával.⁸⁰ Receptet azonban nem tudott adni.

Memorandumára, amelyet júliusban készített, csak októberben érkezett válasz. Ez már önmagában jelezte, hogy Magyarország jelentősége tovább csökkent az amerikai politikában. A State Department leszögezte, hogy Magyarország „nem lesz az amerikai politika középpontjában ... és az amerikai-szovjet kapcsolatok nem a magyar események miatt romlanak majd meg”. Magyarországra ebben a feljegyzésben utalnak első ízben „vasfüggöny mögötti országgént”.⁸¹

Döntő jelentőségű volt ez az állásfoglalás, hiszen Washington ekkor mondott le arról, hogy Magyarországot gazdaságilag Nyugat-Európához kapcsolja. Az amerikai külpolitikát ekkor már elsősorban a német kérdés foglalkoztatta. 1947 végétől arra törekedett, hogy minél inkább elmérgesítse Moszkva és a kelet-európai országok kapcsolatát.

A kelet-nyugati szembenállás kialakulásának az volt a végső mozzanata, hogy a szovjet több országai nem vettek részt az Európai Rekonstrukciós Programban (a Marshall-tervben), melynek az volt a célja, hogy megteremtse az európai gazdasági integrációt, az egységes európai piacot. Az egyesülési folyamat csak Nyugat-Európában indulhatott el. Bevált George Kennan jóslata: a Marshall-terv hozzájárult Európa kettészakadásához. A Nyugat gazdasági fejlődését az Egyesült Államok biztosította. Keleten a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) létrehozásával csak felszínes kísérlet történt a valódi integrációra. A KGST 1949 augusztusi, Szófiában megrendezett ülésén a kelet-nyugati kapcsolatok további korlátozására szólították föl a tagállamokat.⁸²

77 FRUS 1947. IV. 394.

78 FRUS 1947. IV. 367. Weems Svviridovnak, 1947. szeptember 15.

79 FRUS 1947. IV. 388.

80 FRUS 1947. IV. 384-392. Chapin a külügyminiszternek, 1947. július 2.

81 FRUS 1947. IV. 393-394. A külügyi államtitkár Chapinnek, 1947. október 6.

82 *Pető I.-Szakács S.*: i. m. 162.

A gazdasági hadviselés politikája

1948 elejétől az amerikai kormány új gazdasági külpolitikát vezetett be. Ettől fogva nemzetbiztonsági kérdésként kezelték a kelet-európai gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat. A szövetségesek együttműködésével gazdasági-kereskedelmi blokádot léptettek életbe. Ennek kettős célja volt. Egyrészt az, hogy kiélezzék Moszkva és a csatlósok viszonyát, ami úgy történne, hogy a gazdasági embargó miatt olyan termékeket kelljen a kelet-európai országoknak a Szovjetunióból beszerezniük, amelyet az képtelen biztosítani. Ezért a kelet-európai országoknak a Nyugathoz kell majd fordulniuk a hiányzó termékekért, amelyeket csak politikai engedményekért kaphatnak meg.⁸³ Ugyanakkor a gazdasági hadviselés fő célja a Szovjetunió katonai potenciáljának csökkentése és a Nyugat védelme volt.

A gazdasági blokádnak a gondolatát Averrel Harriman kereskedelmi miniszter, volt moszkvai követ vetette fel először 1947 novemberében. Beadvánnyal fordult az újonnan létesített politikai tanácsadó és koordináló szervhez, a *Nemzetbiztonsági Tanácshoz* (National Security Resources Boards NSRB). Ebben Harriman kifejtette, hogy Kelet-Európa nem vesz részt az Európai Rekonstrukciós Programban, ezért hátráltatja az európai helyreállítást, tehát „fegyveti a világbékét és emiatt az Egyesült Államok biztonságát is”. Javasolta, hogy „azonnali hatállyal függesszék föl minden olyan termék kelet-európai exportját, amely növeli a Szovjetunió katonai potenciálját”. Ebbe a zónába csak abban az esetben adható kiviteli engedély, ha az „előnyösen érinti ... az európai rehabilitációt és ha nem érinti hátrányosan az Egyesült Államokat”.⁸⁴ A biztonsági megfontolások mellett tehát fontosnak tartotta a kelet-nyugati kereskedelem fenntartását is.

Harriman elképzeléseinek változása jól szemlélteti a szovjet-amerikai viszony alakulását: 1943-ban a két ország kereskedelmének bővítését és a hitelnyújtást szorgalmazta, 1945-ben a gazdasági juttatásokért politikai engedményeket akart kicsikarni a Szovjetuniótól, 1947-re pedig már a „hadviselés” eszközeként tartotta a gazdaságot.

Ezzel szemben a State Department úgy vélte, hogy a gazdasági hadviselés ellentmond a szabad kereskedelem általánosan elfogadott elveinek. Ugyanakkor azt is belátta: meg kell akadályozni, hogy a Nyugat a saját exportjával növelje a szovjet katonai potenciált és ezáltal veszélyeztesse önnön biztonságát. Kölcsön is csak akkor adható, ha az a Nyugat újjáépítését szolgálja. A Külügyminisztérium javasolta, hogy Kelet-Európa országait aszerint csoportosítsák, hogy milyen szigorú megszorításokat célszerű alkalmazni velük szemben. Ennek alapján három osztályt javasoltak. Ezek közül az első, legszigorúbb elbírálás alá eső csoportba került pl. a Szovjetunió és Románia. Magyarországot a másodikba sorolták, mivel „nyugat orientáltsága” a fenti elvek rugalmasabb alkalmazását tette lehetővé.

Felsorolták azokat a termékeket, amelyeknek korlátozták a kivitelét. Ezek közé tartoztak a /1/ katonai felszerelések; /2/ a félig katonai termékek; /3/ a hadi felszereléseket előállító termelő berendezések; /4/ az atomenergia termeléshez szükséges berendezések.⁸⁵ Mindegyik termék-kategóriánál megállapították, hogy milyen kiviteli korlátozások alkalmazandók. Pl. az első kategóriába tartozó termékeket semmilyen körülmények között sem lehetett a szovjet tömb országába szállítani. Hasonló megkötéseket ajánlott a State Department a technológia átadására és a hitelnyújtásra is.

Megkönnyítette a gazdasági szankciók alkalmazását, hogy az Egyesült Államok számára nem volt létfontosságú a keleti kereskedelem. Egyedül a szovjet mangán és iridium kiesése érintette érzékenyen az amerikai gazdaságot.⁸⁶

83 *John Lewis Gaddis: Long Peace. Inquiries into the Origins of the Cold War.* Oxford-New York, 1987. 159.

84 FRUS 1948. IV. 507.

85 FRUS 1948. IV. 498-505. Department of State jelentései, 1947. november 19.

86 FRUS 1948. IV. 490. Policy Planning Staff jelentései, 1947. november 26.

A külügyi és a kereskedelmi tárca is ugyanazt a célt akarta elérni, de más-más módon: a Külügyminisztérium nyílt diszkrimináció nélkül, a Kereskedelmi Minisztérium az összes termék termék *nyílt* ellenőrzésével. Az előbbi álláspontot könnyebben össze lehetett egyeztetni a Washington által meghirdetett liberális gazdaságpolitikával. Ez a megoldás azonban lehetővé tette, hogy az embargó által sújtott termékek mégis eljussanak a tiltott zónába. Az utóbbi, a kereskedelmi tárca által ajánlott megoldás nem illeszkedett az általános politikai elvekhez, és lehetőséget adott a megtorlásra, így hátrányosan érintette Nyugat-Európa kereskedelmét. Viszont az embargó céljainak jobban megfelelt. Végül mégis a szigorúbb politika kerekedett fölül.

A Kereskedelmi Minisztérium nézeteit tette magáévá a *Policy Planning Staff*,⁸⁷ majd ennek indítványára a Nemzetbiztonsági Tanács.⁸⁸ Úgy döntött tehát az amerikai vezetés, hogy minden Európába, és így a Szovjetunióba menő szállítmányt ellenőrizni kell, szemben a State Department által ajánlott módszerrel, amely az ellátási fennakadásra hivatkozva csak egy tiltó listára felvett termékek kivételét korlátozta volna és így az ellenőrzés technikai bonyodalmi miatt egyes tiltott termékek átsúszhattak volna a keleti régióba.

A Nemzetbiztonsági Tanács javasolta, hogy minden egyes szállítmányt ellenőrizzenek, továbbá a célország igazolja, hogy a kért termék az európai újjáépítés, a világbéke, valamint az Egyesült Államok javát szolgálja. A State Department tiltakozott ez ellen a megoldás ellen, amely részt akart venni a korlátozás alá eső cikkek kijelölésében.⁸⁹ Nemtetszésüket fejezték ki egyes gazdasági szakértők is, akik szerint az amerikai mangán, króm és platina import a Szovjetunióból „messze meghaladta” az oda irányuló kivitelt.⁹⁰ A kereskedelmi tárca hatékonysági és technikai okokból ragaszkodott saját álláspontjához; az amerikai kormány ellenőrizni akarta, hogy „nem nylon harisnyára” költik-e a Marshall-segélyt.

1948. január 15-én az amerikai kormány bejelentette, hogy március 1-től minden Európába irányuló áruszállítmányra egyenként érvényesített engedélyt kell kérni.⁹¹ A gazdasági hadviselésben három célt kellett szem előtt tartani: a kelet-nyugati kereskedelem megőrzését, a keleti export korlátozását, és azt, hogy az Egyesült Államok megkaphassa az általa igényelt stratégiai anyagokat a Szovjetuniótól.⁹² Úgy gondolta az amerikai vezetés, hogy ezeket az egymásnak ellentmondó célokat a „szelektív korlátozás” és a quid pro quo elvének az alkalmazásával lehet megvalósítani. Ezért Marshall külügyminiszter újfent javasolta, hogy árukategóriánként állapítsák meg az export-tilalmat. A State Department biztosítani szándékozott a króm és mangán importot. Hangoztatta, hogy „az Egyesült Államok valamint a baráti országok fejlődése és jóléte előbbre való, mint az ellenfél gyengítése akkor, amikor ezek a célok keresztezik egymást”.⁹³ Marshall úgy okoskodott, hogy a biztonság abban az esetben valósítható meg, ha a Nyugat erősebb a Keletnél. Márpedig ez csak az Európai Rekonstrukciós Program (ERP) megvalósításával érhető el. Az ERP sikere viszont a kelet-nyugati kereskedelem fenntartásán múlik.⁹⁴ Tovább bonyolította a helyzetet, hogy Harriman a szövetségesekkel is el akarta fogadtatni az amerikai kereskedelempolitika elveit.⁹⁵ A megoldást abban látták, hogy Nyugat-Európa számára csak az első kategóriába sorolt termékek (főleg hadianyagok) exportját kötötték az amerikaihoz hasonlóan szigorú szabályokhoz, a többi árut liberálisabb feltételekkel szállíthatták keletre.

87 FRUS 1948. IV. 496-498.

88 FRUS 1948. IV. 511-512. A Nemzetbiztonsági Tanács jelentése.

89 FRUS 1948. IV. 508-509. A külügyi államtitkár (Lovett) a kereskedelmi miniszternek, 1947. december 8.

90 FRUS 1948. IV. 509-510. 1947. december 10.

91 FRUS 1948. IV. 514. A kereskedelmi minisztérium sajtónyilatkozata, 1948. január 15.

92 FRUS 1948. IV. 527-528. A külügyminiszter feljegyzése, 1948. március 26.

93 FRUS 1948. IV. 553. A külügyminisztérium feljegyzése.

94 FRUS 1948. IV. 564-566. Marshall a párizsi követségnek, 1948. augusztus 27.

95 FRUS 1948. IV. 536-542. A kereskedelmi miniszter ad hoc albizottságának jelentése.

1949-ben a Kongresszus elfogadta az *Export Control Act*et, amely fölhatalmazta az elnököt, hogy minden olyan cikk kivételét megtiltsa, amely megftélése szerint jelentősen növelné az ellenséges országok hadipotenciálját. Az embargó megvalósítására életre hívták a *Cocom bizottságot*. Szinte háborús intézkedésnek is beillene a főnti felhatalmazás: Rooseveltet ruházták föl hasonló jogokkal 1937-ben, hogy távoltarthassa országát a készülő háborútól. Végső soron tehát a következőképpen alkalmazták az embargót: minden Európába szánt árua kiviteli engedélyt kellett kérni, amelyeket a State Department által kidolgozott rendszer alapján adtak ki.

Abban sem igen tudott megegyezni a State Department és a Kereskedelmi Minisztérium, hogy miként valósítsák meg a szövetségesek részvételét a gazdasági hadviselésben. Az utóbbi az amerikai üzleti köröket ért veszteségek miatt rá akarta bírni a Külügyminisztériumot, hogy az amerikai korlátozási rendszert vezessék be Nyugat-Európában is, tekintet nélkül a káros hatásokra. Ezzel szemben a külügyi tárca nem kívánta a szövetségesek kereskedelem-politikájának szigorítását, tekintettel arra, hogy a keleti kereskedelem számukra fontosabb volt, mint Amerika számára.⁹⁶ Azért is tartotta célszerűtlennek a szigorítást, mert nem hitte, hogy az a Szovjetunió gazdasági összeomlásához vezetne, ráadásul tartott tőle, hogy szorosabbá tenné Moszkva és a szövetségesei közötti viszonyt. Ráadásul a pénzügyi veszteségek mellett a keleti kereskedelem elvesztése nyersanyaghiányhoz vezetne, amely zavart okozna egyes iparágakban. Ehelyett a technológia, a know-how, a prototípusok és létesítmények átadásának befagyasztható tartotta célra vezetőnek.

Hiába tettek javaslatot az amerikai vezérkari főnökök az amerikai rendszer elfogadtására arra hivatkozva, hogy egy „hatékony gazdasági vasfüggöny” 5–10 éven belül megbénítaná a szovjet gazdaságot és a belső helyzetet még hamarabb súlyosra fordítaná,⁹⁷ a State Department a saját álláspontját érvényesítette a *Cocom* tárgyalások során. Nevezetesen azt, hogy tárgyalásokkal döntsenek az exportkorlátozás alá eső termékekről.

1950 augusztusában a Nemzetbiztonsági Tanács titkára összeállítást készített a kiviteli korlátozások és a nemzetbiztonság összefüggéseiről a Védelmi Minisztérium, a State Department, a Nemzetbiztonsági Tanács és a Kereskedelmi Minisztérium véleménye alapján. A megkérdőzettek, nyilván a koreai háború hatására, az embargó szigorítását szorgalmazták. A State Department kivételével valamennyi megkérdőzött kormányiszerv úgy nyilatkozott, hogy a kiviteli korlátozás politikáját a nemzetbiztonság szempontjainak kell vezérelniük. Azaz: a keleti tömb hadipotenciáljának a csökkentése előbbre való a szövetségesek gazdasági talpraállításánál. Tehát — tekintet nélkül a gazdasági megfontolásokra — az embargót újabb termékekre kell kiterjeszteni és ehhez a szövetségeseknek is csatlakozniuk kell. A többségi vélemény szerint azonban szankciókat alkalmazni nem szabad. Egyedül Sawyer kereskedelmi miniszter fogalmazott úgy, hogy „Amerikának minden rendelkezésre álló eszközt fel kell használnia, hogy kieszközölje a sajátjához igazodó kiviteli korlátozásokat”.⁹⁸

Nyugat-Európában ugyanis szűkebben értelmezték a „startégiai” jelentőségű áruk körét, mint az óceán túlsó partján: csak a közvetlenül katonai jelentőségű cikkeket soroltak ebbe a kategóriába. Nem minősítették stratégiainak több olyan cikket, amely az amerikai álláspont szerint hozzájárulhat a szovjet hadipotenciálhoz és ezért stratégiai jelentőséggel bír, mint pl. egyes nyersanyagok, bizonyos típusú gördülőcsapágyak, precíziós műszerek, stb.⁹⁹ Az amerikai vezetés ezért az általa stratégiainak minősített cikkeket csak a feltétellel szállította szövetségeseknek, ha biztosítékot kapott, hogy nem juttatják el azokat a szovjet szférába.¹⁰⁰

96 FRUS 1950. IV. 84-85. Sawyer kereskedelmi miniszter feljegyzése a Nemzetbiztonsági Tanácsnak, 1950. április 25.; FRUS 1950. IV. 100-102. A State Department állásfoglalása, 1950. május 2.

97 FRUS 1950. IV. 152-153. A vezérkari főnökök jelentése a védelmi miniszternek, 1950. június 26.

98 FRUS 1950. IV. Nemzetbiztonsági Tanács titkárának jelentése, 1950. augusztus 21. 163.

99 FRUS 1950. IV. 223-225. A védelmi miniszter jelentése a NATO Védelmi Bizottságának, 1950. október 31.

100 FRUS 1950. IV. 228-229. A Nemzetbiztonsági Tanács politikai állásfoglalás tervezete, 1950. november 16.

Az amerikai vezetés megállapította, hogy „a tömbök közötti kereskedelem hatással van az Egyesült Államok biztonságára”, ezért ezt „folyamatosan figyelemmel kell kísérni”. A Cannon-törvénykiegészítés lehetővé tette, hogy megvonjanak minden pénzügyi és kereskedelmi segítyt azoktól az országoktól, amelyek háború idején az Egyesült Államok biztonságát veszélyeztető kereskedelmi tevékenységet folytatnak. A Nemzetbiztonsági Tanács ezt az intézkedést a háborús veszély idejére is kiterjesztette.¹⁰¹

Az amerikai gazdasági diplomácia nagy változáson ment keresztül néhány év alatt. Truman elnök 1947 végén még nem tartotta indokoltnak, hogy korlátozzák a rekonstrukció céljait szolgáló gépipari exportot a Szovjetunióba.¹⁰² Három évvel később már úgy vélte, hogy „meg kell akadályozni az olyan anyagok, termékek és szolgáltatások kiáramlását a kommunista agressziót támogató országokba, amelyek hozzájárulnak azok támadó potenciáljához”.¹⁰³

A gazdasági hadviselés és a magyar-amerikai kereskedelem

Magyarország már a kereskedelmi korlátozások életbe léptetése előtt sem tudott bejutni a termékeivel az amerikai piacra, és már ekkor sem igen volt képes hozzájutni a kívánt amerikai termékekhez. Egyrészt az áruknálalt szűkössége és a magyar áruk versenyképtelensége,¹⁰⁴ továbbá a rendkívül alacsony színvonalú kereskedelmi tevékenység miatt.¹⁰⁵ Másrészt az Egyesült Államok, a Szovjetunióval ellentétben, semmit sem tett azért, hogy a magyar áruk számára piacot biztosítson.

A háború előtti magyar behozatal a tengerentúlról főleg pamutból, kisebb részben fémekekből, járművekből és fejlett technológiát képviselő gépekből állt. A legfontosabb kiviteli cikkek pedig a maláta, a gyógynövény, a toll, a paprika és a húskészítmények voltak.¹⁰⁶ 1938-ban 318 millió dollár volt az export és 6,4 millió volt az import értéke. Ez nagyjából megegyezett a magyar-jugoszláv kereskedelmi forgalommal.

1947-ig az UNRRA és a JOINT szállítmányok miatt Amerika Magyarország első számú import-partnerévé vált. Kivitel tekintetében a 12. helyet foglalta el. A segélyszállítmányok megszüntetése után az atlanti nagyhatalom a 19. helyre esett vissza az import tekintetében.

Egy 1946-ban készült magyar külügyminisztériumi feljegyzés szerint az oroszok által szállított gyapot és egyes kemikáliák mellett „egyre nagyobb szükség van ipari termékekre. Különösen szállítási eszközökre, autóra, teherautóra, valamint mezőgazdasági gépekre és kisbirtokon használható különleges eszközökre, továbbá öntözőcsövekre, út- és vasútépítő gépekre, ipari és házi hűtőberendezésekre, konzervipari gépekre”. Mindezt az amerikai piacról akarták beszerezni. Cserébe tollat, tojást, seprűt, húskészítményeket kínáltak.¹⁰⁷ A húsexportot — amely akár a duplájára emelhetné volna a magyar kivitelt¹⁰⁸ — azonban nem lehetett megvalósítani, mert az amerikai hatóságok állategészségügyi kifogásokra hivatkozva nem engedték be a magyar húskészítményeket.¹⁰⁹

101 FRUS 1950. IV. 250-253. A Nemzetbiztonsági Tanács határozata a Public Law 843-ról (Cannon amendment).

102 FRUS 1947. IV. 509.

103 FRUS 1950. IV. 255. Truman elnök a külügyminiszternek, 1950. december 28.

104 ÚMKL XIX-J-1-j USA admin. 55. doboz. 4-1640/4-1946. A washingtoni követség a külügyminisztériumnak.

105 ÚMKL XIX-J-1-j USA admin. 55. doboz. 25/a Szegedy-Maszák a külügyminisztériumnak.

106 ÚMKL XIX-j-1-j USA admin. 55. doboz 02 77 83/1950.

107 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 41.076/1946.

108 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz;

109 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz; *Sík E.*: i. m. 258-260.

A magyar kereskedelem-politikának kettős célja volt a nyugattal: egyrészt stratégiai cikkeket kapni nem stratégiai termékekért, másrészt a lehető legalacsonyabb szintre zsugorítani a kereskedelmi kapcsolatokat. Ugyanakkor az iparosítási programhoz szükség lett volna nyugati gépipari berendezésekre. Ezeket viszont nem lehetett magyar termékkel ellentételezni. Egyfelől mert hiányoztak a versenyképes exportcikkek, másfelől politikai okokból. Az *American and British Technology Co.* pl. 60 ezer láb varrat nélküli acélhüvelyt akart a Ganz gyártól beszerezni, ám a magyar fél „elvi” fenntartások miatt nem fogadta el a rendelést.¹¹⁰

1949-ben Magyarország 4,7 millió dollár értékű cikket hozott be Amerikából és 1,8 millió dollárnyit szállított oda. Az import nagyrészt mezőgazdasági termékekből, kisebb részben textil- és vegyipari cikkekből állt a kívánt gépipari berendezések helyett. Hasonló összetételű volt az export is: 1948-ban több mint felét mezőgazdasági termékek, ennek legnagyobb részét is a tojll tette ki. (A 21 millió forintos összkivitelből 9,5 milliót.)¹¹¹ A kereskedelmi embargó és az autarkia gazdaságpolitika mellett az áruk szűk és elmaradott választéka is szerepet játszott a két ország közötti külkereskedelem alacsony színvonalában.

1952-ben zuhant a magyar-amerikai kereskedelmi forgalom a mélypontra: 3,1 millió dollár export mellett a behozatal 100 ezer dollár volt (1947-ben még 22,7 millió!) — ennek nagy része könyv és folyóirat.¹¹² Nemcsak az embargó által érintett dolgokat volt nehéz megkapni, de az engedélyezési eljárás miatt olyanokat is, amelyeket a kiviteli korlátozás elvileg nem érintett. Sawyer kereskedelmi miniszter úgy tájékoztatta a magyar követséget, hogy 1948-ban 37 ezer engedélyezési kérelem érkezett az *Office of International Trade*hez, és ebből augusztusig 17 ezer feldolgozatlan maradt.¹¹³ Emiatt pl. a Sprinkler cég nem tudta teljesíteni az ipari tűzvédelmi berendezésekre vonatkozó magyar megrendelést.¹¹⁴

A magyar ipar 1948-ban 1 millió *dollár* értékű műszert, mosógépet, esztergapadot, fűrőgépet, köszőrűt, csiszológépet stb. akart beszerezni, de ebből mindössze 1 millió *forint* értékű gép érkezett meg, beleértve a gépjárműveket is,¹¹⁵ tehát a megrendelt berendezések legnagyobb része nem jött be az országba. 1951-ben már megesezt, hogy vegyi- és gyógyszeripari termékekre (pl. penicillin-származékok) sem adtak ki exportengedélyt.¹¹⁶ Németország amerikai szállítási zónájában feltartóztatták a Magyarországnak szánt szállítmányokat, és teherautókat, golyócsapágyakat, betonkeverőket, levegőbontógépet, fémnátriumot, kadmiumot tartottak vissza.¹¹⁷

A magyar-amerikai kapcsolatok a hidegháború kezdeti időszakában

1948-ban Amerikában felvetődött az az elképzelés, hogy a kelet-európai országokat a Szovjetunió részéként kell kezelni. Meg kell vonni a magyar, illetve a többi kelet-európai ország államiságának vagy kormányának elismerését és az ottani követségeket vissza kell minősíteni főkonzulátussá.¹¹⁸ Ezt a lehetőséget azonban morális és politikai megfontolásokból elvetették.¹¹⁹ Viszont a budapesti amerikai követ kénytelen volt beismerni, hogy sem segítséget, sem bátorítást nem tud a magyaroknak nyújtani. „Nehéz szívvel és hosszas fontolgtatás után azt a következtetést kell levonnom, hogy hacsak nem történik csoda, a fizikai ráhatáson kívűl

110 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 25/b.

111 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 25/C 023282/1950.

112 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 14. doboz 6/d 1952

113 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 56. doboz 25/C 65-res/9148

114 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 23. doboz 11/C

115 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 56. doboz 25/C 44. 354/1948.

116 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 55. doboz 25/C 01753/51.

117 ÚMKL XIX-J-1-k USA admin. 23. doboz 11/C.

118 NA Dept. of State RG. 59 711. 64/12-3047. Marhall a budapesti amerikai követségnek, 1948. január 12.

119 NA Dept. of State RG. 59 864. 00/2-1748. Chapin a külügyminiszternek, 1948. február 17.

semmi sem mentheti meg a magyar népet... Magyarországon is elindult az a folyamat, amely megkérdőjelezhetlenné teszi a kommunista hatalmat”.¹²⁰ A demokrácia és a függetlenség megvalósítása a kontinens keleti felén már csak végső célként fogalmazódott meg.¹²¹ Az amerikai külügyminiszter úgy vélekedett, hogy Magyarországot „még nem kell teljesen leírni”. A „szilárd” politikát „a bolsevizálás lassítására tett erőfeszítésekkel kell ötvözni” oly módon, hogy a követség törekedjék „barátságos, szívélyes kapcsolatok fenntartására a magyar kormánnyal, hogy elősegítse olyan intézmények fennmaradását, amelyek később hozzájárulhatnak a demokratikus intézmények újjáélesztéséhez”.¹²² Ám az ezt követő fejlemények még e korlátozott célok megvalósítását is kétségbe vonták. Az Egyesült Államok kapcsolatai a szovjet tömb országaival szinte teljesen megszűntek.

1948-ra a feltartóztatás politikája kiterjedt a gazdaságra, a politikára, sőt a légiközlekedésre, 1949-re pedig már a biztonságpolitikára is, melynek eszköze a nukleáris elrettentés, szervezeti formája a NATO volt. Az amerikai vezetés történelmi jelentőségű döntést hozott: nyilvan felvállalta Nyugat-Európa védelmét.

Kelet-Európa országaiban kezdetét vette a politikai, gazdasági és társadalmi élet szovjet mintára történő átszervezése. Megkezdődtek a koncepciók perek. Magyar viszonylatban Mindszenty József letartóztatása váltott ki komoly visszhangot az amerikai politikában, és az a tény, hogy börtönbüntetést szabtak ki rá, maradandó kárt okozott a magyar-amerikai kapcsolatokban. A magyar kormány a Mindszenty-pert az Egyesült Államok lejárására is felhasználta, és persona non gratanak nyilvánította Chapin követet. Válaszul Washington diplomáciai offenzívát indított a budapesti vezetés ellen az emberi jogok kérdésében.¹²³ Az 1948. évi szabotázsperek döntő változást hoztak a magyar-amerikai kapcsolatokban, mivel ezek amerikai állampolgárokat is érintettek. Szeptemberben az ÁVH Péter Gábor részvételével letartóztatta a MAORT két főtisztviselőjét, Paul Ruedemannt és George Bannantinet.¹²⁴ A vád szerint a két amerikai tevélenes részvételével „a MAORT szabotálta az olajkitermelést, hogy a magyar állam kevesebb olajhoz jusson”. Rajk László külügyminiszter közölte, hogy az érintettek beismerő vallomást tettek, elismerték, hogy cselekedeteiket a Standard Oil utasítására hajtották végre. Mi sem jellemzi jobban a vád képtelenségét, mint az, hogy az olajtermelés csökkentését a Gazdasági Főtanács és az ipari minisztérium is javasolta, hogy a társaságra kényszerített túlermelés ne veszélyeztesse az olajtartalékokat. Az amerikai kormány megtorló intézkedéseket léptetett életbe, mire Ruedemannt és Bannantinet szabadon engedték. A magyar vádlottakra viszont halál és súlyos börtönbüntetések vártak.

Robert Vogelert, az *IT & T* és a *Standard Electric* igazgatóhelyettesét 1949. szeptember 18-án tartóztatták le az ÁVH emberei. A magyar-amerikai kapcsolatok a mélypontra jutottak. Úgy fogalmaztak a budapesti külügyminisztériumban, hogy „a magyar-amerikai feszültség általános növekedésén kívül ennek konkrét oka a Vogelert-ügy volt”.¹²⁵ Az amerikaiak egyebek közt kétkedéssel és szabotázzsal vádolták.¹²⁶ Megtorlásul megtiltották az amerikai állampolgároknak, hogy Magyarországra utazzanak, bezárták a new york-i és a clevelandi konzulátust. Ez nem hozott változást, sőt, Vogelert bíróság elé állították. Ezért az amerikai diplomácia a vádlott felmentésére, illetve kedvezőtlen ítélet esetén a kitoloncoltatására törekedett.¹²⁷ Gondoskodni akartak jogi képviseléről, tehát hogy az általa választott ügyvéd

120 FRUS 1948. IV. 306-309. Chapin a külügyminiszternek, 1948. március 12.

121 FRUS 1948. IV. 312-313. Marshall a belgrádi amerikai követségnek, 1948. március 17.

122 FRUS 1948. IV. 336-339.

123 FRUS 1949. IV. 465.

124 ÚMKL XIX-J-I-k USA admin. 3. doboz 4/a ikt. sz. n. Princz Gyula feljegyzése Rajk Lászlónak, 1949. szeptember 20.

125 ÚMKL XIX-J-I-k USA admin. 11. doboz 4b/d. Az ügy kapcsán letartóztatták az IT&T magyarországi képviselőjét és Geiger Imrét, a Standard Electric Co. igazgatóját is.

126 FRUS 1949. IV. 483. a Budapesti amerikai követ (Davis) a külügyminiszternek, 1949. november 22.

127 FRUS 1950. V. 982-983. A külügyminiszter a budapesti magyar követségnek, 1950. január 26.

kapcsolatba léphessen a magyar jogi képviselőjével, és hogy lehetőséget kapjon a vádlott megfelelő védelmére.¹²⁸

Dean Acheson amerikai külügyminiszter magához kérte Horváth magyar követet (ilyenre a diplomáciai kapcsolatok felvétele óta még nem került sor), és felkérte, tolmácsolja a magyar kormányfőnek „mély aggodalmát” és azt, hogy hallotta, milyen kemény ember, de ő, mármint Acheson is „tud kemény lenni”.¹²⁹

A State Department kérése ellenére sem tették lehetővé az amerikai ügyvéd beutazását, és a tárgyaláson Vogelert bűnösnek mondták ki. Továbbá kiutasították az amerikai külképviselet több tagját. Az amerikai diplomácia Visinszkij szovjet külügyminiszter közbenjárását kérte. Emlékeztették a Gubicsev-ügyre, amikor az amerikai igazságszolgáltatás az elmarasztaló ítélet és a büntetés kiszabása után kiutasított egy kémkedésért elítélt szovjet állampolgárt. Emellett kilátásba helyezték, hogy Vogeler szabadon bocsátása esetén megnyitják a konzulátusokat, engedélyezik az amerikai állampolgárok magyarországi utazásait, és kiadják a „restitúcióra kijelölt” javakat az Egyesült Államok német zónájából.

Erre a magyar fél újabb követeléseket támasztott: a *Voice of America* rádió frekvencia cseréjét és a Szent Korona visszaadását. Különösen az Amerika Hangjával kapcsolatos követelés érintette hátrányosan az amerikai vezetést, mivel adásai az amerikai politika egyik sarkkővét képezték.

Csak 1951-ben született megoldás. Helyreállt a status-quo ante: Vogeler szabadon bocsátásnak fejében a Szent Korona visszaadásán kívül teljesítették a magyar feltételeket. Az Amerika Hangja bár más frekvencián, de folytatta adásait. Mindebből nem volt nehéz azt a következtetést levonni, hogy a magyar fél nem engedményeket akart kicsikarni. Davis budapesti amerikai követ úgy látta, hogy a kommunista vezetés a Vogeler-ügyet egyfajta erődemonstrációnak szánta, és elsősorban belpolitikai vonzatai voltak.

Az amerikai vezetés nem törődött bele a kelet-európai fejleményekbe. 1949-ben a State Department Politikai Tervező Osztálya programot dolgozott ki a kelet-európai szovjet befolyás „megszüntetésére, vagy legalábbis csökkentésére”. Ebben megfogalmazták a régió jelentőségét az amerikai politika számára. Ezeknek az országoknak csak másodlagos fontosságuk van, ám „lényeges szerepet játszanak majd egy szabad és integrált Európában. De a most folyó két pólusú küzdelemben azért van jelentőségük, mert Európa szívéig terjesztik ki a Szovjetunió hatalmát.” „Célunk a Szovjetunió európai csatlósainak szempontjából, hogy felszámoljuk a szovjet uralmat ezekben az országokban, és hogy Moszkva befolyását elfogadható szintre csökkentjük ott.”¹³⁰ Az amerikai vezetés a szovjet befolyás fokozatos csökkentését, majd megszüntetését tűzte ki célul, de ezt békés eszközökkel kívánta megvalósítani. Első lépésként „kommunista jellegű”, de nem sztálinista átmeneti rendszerek hatalomra juttatását látta jónak, majd egy későbbi időpontban ezeket demokratikus kormányokkal akarta felváltani.

Truman elnök javaslatára konferenciát hívtak össze a kelet-európai országokba akkreditált követek számára. Ez a plénum a következő ajánlásokat tette: ki kell eszközölni a szovjet csapatok kivonását; a sztálinista elemeket el kell szigetelni a nemzeti elemektől; a szovjet vezető szerep dogmáját támadni kell; gazdasági nyomást kell alkalmazni. A leghatásosabb fegyvernek az Amerika Hangja rádiót tartották.

Még ebben az évben elkészült az amerikai kelet-európa-politika első átfogó megfogalmazása. Ezt a Nemzetbiztonsági Tanács készítette. Az NSL 58/2 elnevezésű dokumentum Kelet-Európa függetlenségének háború nélküli helyreállítását helyezte kilátásba. Távtlati célként fogalmazódott meg olyan kormányok hatalomra segítése, amelyek a „szabad világhoz”

128 FRUS 1950. IV. 985-987. Davis a magyar külügyminiszternek, 1950. február 1.

129 FRUS 1950. IV. 987-988. Az amerikai külügyminiszter feljegyzése, 1950. február 6.

130 FRUS 1949. IV. 21-22. A Policy Planning Staff elemzése, 1949. augusztus 25.

csatlakoznának. Taktikai megfontolásokból először „szakadár kommunista rendszerek” támogatása tűnt célszerűnek. Így módon két tömb jönné létre a kommunista világon belül: egy sztálinista tömb, illetve egy ún. nonkonformista blokk, amely valamilyen módon Titóhoz kötődne.¹³¹

Az amerikai külpolitikának az volt tehát a rövid távú célja, hogy gazdasági nyomással, ideológiai hadviseléssel, esetleg földalatti tevékenységgel egy jugoszláv típusú átalakulást segítsen elő. A nemzeti elégedetlenség, az ellenállás és a nacionalizmus ébredésének fő eszköze a propaganda volt. Erre a célra hozták létre 1949-ben a Szabad Európa Rádiót. Formálisan egyetlen kormányzati szervnek sem rendelték alá, de rendszeres „politikai útmutatást” kapott a State Departmenttől. Ezt a SZER alappreferenciaként használta és kötelessé volt az ún. „pozitív elképzeléseket” elfogadni. Adásai nem térhettek el az általános politikai irányvonalától. Programjainak hatékonyságát a szerkesztőség rendelkezésére bocsátott „hivatalos források” voltak hivatottak növelni.¹³²

A propagandának az volt a célja, hogy „zavart, bizalmatlanságot és félelmet” keltsen ezekben az országokban a kommunista vezetésében, pártjaiban és az, hogy a tömegekben erősítse az ellenállást a kommunistákkal szemben.¹³³ Moszkva előtt hamar nyilvánvalóvá vált a propagandahadjárat veszélye és 1949 áprilisától zavarták a nyugati rádióadásokat.

1950 decemberében utazási korlátozásokat vezettek be az Egyesült Államokban a kelet-európai hivatalos személyek számára. Persona non gratanak nyilvánították azokat, akik megszegték az előírásokat. Kelet-európaiak csak a quid pro quo elve alapján látogathattak katonai, tudományos vagy stratégiai jellegű intézményeket, ipari létesítményeket.¹³⁴ Hasonló intézkedéseket tettek Kelet-Európában is.

A gazdasági, kereskedelmi, kommunikációs kapcsolatok után diplomáciai téren is életbe léptek a végső megszorítások. Ezzel kiépült a hidegháború teljes rendszere.

131 FRUS 1949. IV. 42-54. A Nemzetbiztonsági Tanács jelentése, 1944. december 8.

132 FRUS 1950. IV. 19-20. Clairborne Pell (Kelet-Európai Osztály) feljegyzése, 1950. május 4.

133 FRUS 1950. IV. 31-33. A külügyi államtitkár a Nemzetbiztonsági Tanács titkárának, 1950. május 26.

134 FRUS 1950. IV. 60-61. A külügyminiszter egyes diplomáciai kirendeltségeknek, 1950. december 14.